

Novi listovi Vrutočkog bosanskog četveroevandelja

Mehmed Kardaš
Sarajevo

Abstract: The paper discusses new sheets of the Bosnian Gospels, stored in the Serbian Patriarchate Library in Belgrade under the signatures no. 313. A preserved fragment of the Gospel text consists of six parchments, which contents are parts of The Gospels of Matthew and Mark. Through an analysis, the sheets were identified as a part of the Vrutok Gospel, a Medieval Bosnian manuscript dating from the end of the 14th century, and on this occasion the most important palaeographic and linguistic features of the passages are presented.

Key words: Vrutok Gospels, new pages, Library of Serbian Patriarchate in Belgrade, language, handwriting

Godine 2016. u Beogradu je, povodom održavanja 23. međunarodnog kongresa vizantijskih studija, u organizaciji Srpske akademija nauka i umetnosti postavljena izložba “Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek)”. Izložbu je pratio katalog u kojem su objavljeni faksimili izloženih eksponata, dok su u popratnim tekstovima dani najvažniji kodikološki podaci o prezentiranim rukopisima te kratak opis kojem je dodana najrelevantnija literatura o svakom od njih. Prelistavajući katalog, posebnu pažnju privukla mi je stranica četveroevandelja koja čini dio fragmenta od šest listova pohranjenih u Biblioteci Srpske patrijaršije pod signaturnom oznakom br. 313. Upečatljiva sličnost objavljene stranice sa rukopisom Vrutočkog bosanskog evanđelja¹ bila je očigledna, ali je pripadnost fragmenta ovom rukopisu trebalo dodatno ispitati, pri čemu je od presudne

važnosti bilo pitanje da li ovaj dio evanđeoskog teksta nedostaje Vrutočkom rukopisu.²

Prema opisu koji prati faksimil, čiji je autor M. Ubiparip,³ a na osnovu *Inventara rukopisa Biblioteke Srpske patrijaršije*⁴ koji su sačinili Z. Ranković, V. Vukašinović i R. Stanković, saznaje se da su listovi pisani na pergamentu, dimenzije su 178 x 117 mm. Za četveroevandelje se tvrdi da je pisano u 13. stoljeću te da pripada “zapadnoj skupini crkvenoslavenskih rukopisa”, čiji su tekstovi prepoznatljivi po tome što u njima nema znakova interpunkcije, čak ni tačke, a od nadrednih znakova pojavljuje se samo titla.⁵ Ubiparip navodi i ove podatke o pismu i jeziku fragmenta: slovo *đerv*, koje je dugo ostalo sačuvano u knjigama iz bosanskih krajeva, zatim primjeri zamjene suglasnika *φ* sa *n*, čak i njihovo mijesanje; u fragmentu se javljaju primjeri vokalizacije poluglasa u jakoj poziciji, dok fonetska osobina

¹ Vrutočko bosansko četveroevandelje pripada porodici Popović iz sela Vrutok kod Gostivara. Na osnovu bilješki koje su na marginama upisali raniji vlasnici, vjerovatno se rukopis nalazio u Vrutoku već prije 1865. godine (Nakaš 2015, 639). O tome kako je ovaj srednjovjekovni bosanski kodeks došao u posjed porodice Popović, nema sigurnih podataka. Osim toga, u rukopisu nije sačuvan kolofon, tako da nemamo podatke o prvobitnom vlasniku, mjestu i vremenu pisanja kodeksa.

² L. Nakaš nedavno je ustanovila da su Beličević listići dio Vrutočkog rukopisa. Pored sličnosti slova koju je uočio još Grujić (1937: 267), najuvjerljiviji argument je kontinuitet teksta jer se na posljednje redove Mostarskog bifolija (1b) nadovezuju početni redovi Vrutočkog rukopisa (1a) (Nakaš 2013: 9).

³ Ubiparip 2016, 257–259.

⁴ Ranković et al. 2012, 300.

⁵ M. Ubiparip na osnovu ovih odlika utvrđuje njihovu “припадност групи српских јеванђеља са западног терена” (2016: 257).

koja ovaj odlomak naročito približava knjigama pisanim u skriptorijima jugoistočnih bosanskih prostora (kao što je Čajničko evanđelje) jesu rijetki ikavski refleksi jata (*tilesi, na kolinu*).⁶

Sadržaj stranice objavljene u spomenutom katalogu čini kraj Matejeva evanđelja i početak popisa glava Evanđelja po Marku (Mt. 28:14 – Mk. 0:8). Provjerom sadržaja teksta Vrutočkog četveroevanđelja, koje je nedavno izdao Međunarodni forum Bosna (ur. L. Nakaš 2015), pokazalo se da upravo ovaj dio danas nedostaje Vrutočkom evanđelju.⁷ Time je postalo jasno da fragment pripada ovom kodeksu, što je usporedbom rukopisâ pokazala i paleografska analiza. Iako kvadratični tip poluustava kojim su pisani fragmenti već na osnovu vizuelnog utiska govori da je autor odlomka pisar Vrutočkog evanđelja, detaljnija paleografska analiza samo je dodatno potvrdila takvu pretpostavku. Od posebnih slovnih formi izdvaja se karakteristično pisanje slova *uk* **Ѡ**, sa vodoravnom crticom na spoju jakog i slabog dijela slova, zatim slova *č* **ѡ** u morfološkoj varijanti tipičnoj upravo za pisara Vrutočkog rukopisa. I jezičke osobine odlomaka podudaraju se s onima koje su u posljednjem istraživanju izolirane kao najvažnije odlike Vrutočkog evanđelja: fragment sadrži primjere ikavizma, baš kao što i Vrutočko evanđelje pripada skupini najjače ikaviziranih,⁸ zatim se bilježe primjeri vokalizacije poluglasa u jakom položaju, prelaska *въ > u* itd.

Ljubazni uposlenici Biblioteke Srpske patrijaršije dozvolili su mi uvid u sačuvane listove, a na osnovu pregleda stranicâ može se reći da je kompletan fragment u odličnom stanju, bez bilo kakvih oštećenja. Na horizontalnim marginama očuvani su Euzebijevi kanoni, kao što su uostalom očuvani u kompletnom kodeksu. Nažalost, ovi fragmenti ne sadrže glose, čijim je otkrivanjem Vrutočki rukopis već postao čuven. Naime, L. Nakaš nedavno je otkrila dvadeset novih glosa u ovom evanđelju, od kojih se čak devet tekstualno podudara sa glosama izgubljenog Srećkovićevo evanđelja.⁹

⁶ Ubiparip 2016, 259.

⁷ U izdanju Vrutočkog evanđelja (2015) posljednja stranica Matejeva evanđelja završava stihom 27:7 Světš že stvoriše, kupiše imъ selo skudilьni (...), a sačuvani dio Markova evanđelja počinje od 2:27 (...) S(y)нъ Čl(o)v(ê)č(ь)sky suboti...

⁸ Nakaš 2015, 674.

⁹ Usp. Nakaš 2012; 2015, 665–673.

Listovi Beogradske patrijaršije sadrže nekoliko iluminacija, a najzanimljiviji je inicijal *n*, izveden na sličan način kako su izvedeni i inicijali *n* u Vrutočkom rukopisu:

2a (br. 303)

76a

66b

Na osnovu prepisanih prvih redova evanđeoskog teksta sada se može precizno utvrditi kompletan sadržaj ovih listova:

1. list: (a) Mt. 27:28–39; (b) Mt. 27:40–49
2. list: (a) Mt. 27:50–60; (b) Mt. 27:61–28:3
- 3 list: (a) Mt. 28:4–14; (b) Mt. 28:15–Mk. 0:8
4. list: (a) Mk. 1:14–24; (b) Mk. 1:25–35
5. list: (a) Mk. 1:36–2:1; (b) Mk. 2:2–11
6. list: (a) Mk. 2:12–19; (b) Mk. 2:20–26

Međutim, ni sadržaj ovog fragmenta ne ide u kontinuitetu. Stranica 3b završava 8. glavom (**н Ѡ нзъбранн апѣтоль**), a nakon nje nedostaje list koji sadrži ostatak popisa glava te tekst početka Markova evanđelja (1:1–14). S obzirom na to da nedostaje upravo ovaj list, to upućuje na mogućnost da je on nekada ranije izdvojen iz kodeksa, možda baš zbog iluminacije koja dolazi prije teksta.

Inače, listovi koji su danas pohranjeni u Biblioteci Srpske patrijaršije u Beogradu bili su sastavnim dijelom Vrutočkog četveroevanđelja u vrijeme kada su prvi istraživači ovoga rukopisa pisali svoje prikaze. To saznajemo na osnovu primjera koje izdvaja M. Grujić u radu o Vrutočkom kodeksu.¹⁰ Naime, Grujić navodi primjere s kraja Matejeva i početka Markova evanđelja, dakle upravo one koji pripadaju beogradskim listovima. Na osnovu toga je L. Nakaš pretpostavila da dva ili tri bifolija možda još uvijek postoje, “s obzirom na to da je vrijednost ovih listova sadašnjem vlasniku poznata, jer su prije nestanka bili predmet filološke analize”.¹¹ Moguće je da je Grujić izdvojio ove fragmente u vrijeme kada je pisao prikaz, ali oni očito kasnije nisu pridruženi kodeksu, nego su nepoznatim putem došli u Bibli-

¹⁰ Grujić 1937.

¹¹ Nakaš 2015, 644.

oteku Srpske patrijaršije u Beogradu. Zanimljivo je da su se u Grujićevom prikazu našli neki primjeri iz rukopisa, poput ϣρεϛ u Mt. 27:60,¹² koji upućuje na zapadnoštokavsko područje, što naročito naglašava H. Kuna.¹³ Lik ϣρεϛ posebno je interesantan s obzirom na to da su primjeri pojave *re < ro* u bosanskim evanđeljima iznimno rijetka pojava.

Leksičke varijante iz ovih fragmenata navodi i I. Grickat u studiji o Divoševom evanđelju,¹⁴ ali se čini da je gotovo kompletan spisak primjera preuzet iz Grujićevog rada. Kao ni Grujić, ni Grickat ne navodi primjere sa stranice koja sadrži sami početak Markova evanđelja (1:1–14).

U svakom slučaju, otkrivanje ovih listova i njihovo identificiranje vrijedno je zbog toga što se njima upotpunjuje još jedan bosanski rukopis – u ovom slučaju Vrutočko četveroevanđelje. To je posebno značajno kada se ima u vidu činjenica da je većina bosanskih srednjovjekovnih knjiga do naših dana preživjela u nepotpunom obliku, pa je upotpunjavanje svake od njih izuzetno vrijedno istraživačima. Nadamo se da će Beogradska patrijaršija u skorijoj budućnosti dozvoliti digitaliziranje ovih listova kako bi se oni što prije podvrgnuli detaljnijoj filološkoj analizi.

Summary

New sheets from the Bosnian Vrutok Gospels

In Belgrade, in 2016, an exhibition “The World of Serbian Manuscripts (12th–17th centuries)” organized by the Serbian Academy of Sciences and Arts, was set up. The exhibition was followed by an exhibition catalogue in which the facsimiles were published. Browsing the Catalogue, my attention has been drawn to a page of the Gospels which forms a part of the fragment of six sheets stored in the Library of the Serbian Patriarchate under the signature no. 313. Significant

similarity of the published sheet with the handwriting of The Bosnian Vrutok Gospels was obvious, and its content makes the end of Matthew’s Gospel and the beginning of a list of the chapters of The Gospel According to Mark. By checking the content of the text of the Vrutok Gospels, which was recently published by the International Forum Bosnia (2015), it turned out that precisely this part today is missing. This made it clear that the fragment belongs to this codex, which was also demonstrated by the comparison of handwritings using paleographic analysis. The sheets that are stored today at the Serbian Patriarchate Library in Belgrade were an integral part of the Vrutok Gospels at the time when the first researchers of this manuscript¹⁵ wrote their impressions, but later, for unknown reasons, they were separated from the codex.

Literatura

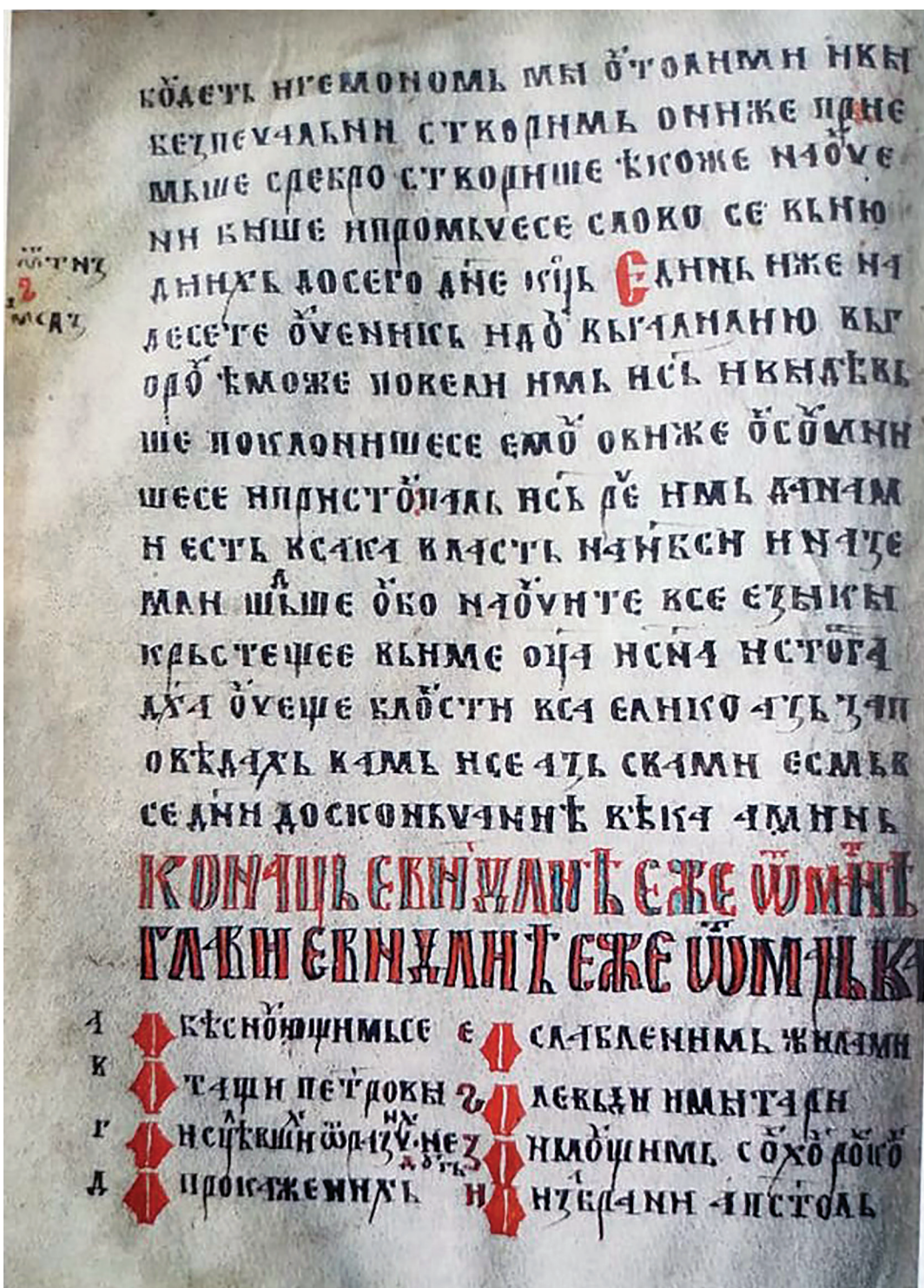
- Grickat, I.* 1961–1962, Divoševo jevanđelje: filološka analiza, Južnoslovenski filolog, XXV, Beograd 1961–1962.
- Grujić, R. M.* 1937, Jedno evanđelje bosanskog tipa XIV–XV veka u južnoj Srbiji, Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava u čast A. Beliću, Beograd, 263–277.
- Koch, C.* 2012, Bilješke o glosama bosanskog četveroevanđelja iz Srečkovićeve zbirke, Forum Bosnae, br. 57, Sarajevo, 100–152.
- Kuna, H.* 2008, Bosanska srednjovjekovna književnost, Forum Bosnae, br. 45, Sarajevo 2008.
- Nakaš, L.* 2012, Dvadeset glosa bosanskog Vrutočkog evanđelja, Forum Bosnae, br. 57, Sarajevo, 153–187.
- Nakaš, L.* 2013, Nova saznanja o Vrutočkom evanđelju, Ricerche slavistiche, 11 (57), 5–20.
- Nakaš, L.* 2015, Vrutočko bosansko četveroevanđelje, Forum Bosnae, br. 67–68, Sarajevo 2015.
- Pavlović, M.* 1921, Beličevi odlomci bosanskog jevanđelja, Zbornik filoloških i lingvističkih studija u čast A. Beliću, Beograd, 239–248.
- Rakić, Z. et al.* 2016, Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek), SANU, Beograd 2016.
- Ranković, Z. et al.* 2012, Inventar rukopisa Biblioteke Srpske patrijaršije, Beograd 2012.

¹² Grujić 1937, 257.

¹³ Kuna 2008, 110.

¹⁴ Grickat 1961–1962, 272.

¹⁵ Grujić 1937; Grickat 1961.

Slika 2. Vrutočko četveroevangelje, odlomak br. 313, str. 3b
 (Katalog "Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek)", str. 258)